

**PARALINGVISTIKA: RANGLAR BILAN BOG'LIQ NOVERBAL
VOSITALAR**

Mamadaliyeva Guldona Erkinovna

Andijon davlat chet tillari institute magistranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada paralingvistik vosita sifatida ranglarning kommunikativ funksiyasi, inson ongiga va madaniyatlararo muloqotga ta'siri tahlil qilinadi. Ranglarning semantik yuklamasi, ijtimoiy va psixologik ma'nolari, ularning muloqotdagi rolini aniqlovchi nazariy va amaliy asoslar ko'rib chiqiladi. Shuningdek, turli madaniyatlarda ranglarning turlicha talqin qilinishi misollar orqali yoritiladi.

Kalit so'zlar: paralingvistika, ranglar, noverbal muloqot, rang psixologiyasi, madaniyatlararo kommunikatsiya.

Paralingvistika tilshunoslikning bir yo'nalishi sifatida insonlar orasidagi muloqotni nutqga xos bo'lmagan, ammo muloqot mazmuniga ta'sir etuvchi vositalar orqali o'rganadi. Ushbu vositalar qatoriga mimika, jestlar, tana holati, intonatsiya, pauza kabi belgilar kiradi. Bular orasida ranglar ham muhim kommunikativ vosita sifatida e'tirof etiladi. Ranglar orqali insonlar kayfiyat, munosabat, status yoki xabar ifodalay oladi. Ranglarning psixologik va madaniy kodlari esa ularni paralingvistik tizimda tahlil qilish zaruratini yuzaga keltiradi.

Ranglar bevosita og'zaki nutq tarkibiga kirmagan bo'lsa-da, ular muayyan kommunikativ vazifalarni bajaradi. Ya'ni, ranglar insonlar orasida bevosita so'zlashmasdan turib ham muhim axborotlarni yetkazish quvvatiga ega. Ular orqali insonning hissiy holati, kayfiyati, ijtimoiy mavqei yoki hatto madaniy mansubligi haqida tushunchaga ega bo'lish mumkin. Ranglar tashqi ko'rinishdagi kiyim, atrof-muhit dizayni, reklama materiallari, vizual prezentatsiyalar va boshqa kontekstlarda axborot kodlari sifatida xizmat qiladi. Paralingvistik muloqotda ranglar nutqning emotsional fonini belgilash, signal berish va e'tiborni jalb qilish kabi funksiyalarni

bajaradi. Bu esa ularning muloqot jarayonidagi faol vosita sifatidagi ahamiyatini yanada oshiradi. Xususan:

Emotsional signallar – ranglar inson hissiyotlarini ifodalaydi: qizil — g‘azab yoki ehtiros, ko‘k – sokinlik yoki ishonch.

Ijtimoiy kodlar – qora yoki oq ranglar rasmiylik, motam yoki poklikni anglatadi.

Estetik va pragmatik ma’no – reklama, dizayn, moda sohalarida ranglar mahsulot haqidagi tushunchani shakllantiradi.

Ranglar orqali odamlar atrofdagilarga o‘z holati yoki xabari haqida noverbal tarzda axborot yetkazadi. Psixologik tadqiqotlar ranglarning inson psixikasiga turli darajada ta’sir ko‘rsatishini aniqlagan. Bu ta’sir, asosan, ranglarning vizual qabul qilinishi orqali hissiyot, e’tibor, xotira va qaror qabul qilish jarayonlariga bevosita yoki bilvosita ta’sir o‘tkazishi bilan bog‘liq. Masalan, qizil rang yurak urishini tezlashtirib, hushyorlikni oshiradi, shu bilan birga xavf yoki ehtiros ramzi sifatida ong ostida kuchli signal beradi. Aksincha, moviy yoki ko‘k ranglar tinchlantiruvchi, ishonch uyg‘otuvchi effektga ega bo‘lib, ayniqsa, banklar va tibbiyot sohasidagi vizual materiallarda ko‘p qo‘llaniladi. Yashil rang esa inson ongida tabiiylik, sog‘liq va yangilanish bilan bog‘liq assotsiatsiyalarni uyg‘otadi.

Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, ranglar inson qarorlariga ham bevosita ta’sir qiladi: iste’molchilar qadoq dizaynidagi rangga qarab mahsulotga nisbatan ishonch hosil qilishi yoki undan voz kechishi mumkin. Shuningdek, psixologik holatga qarab ranglarga bo‘lgan reaksiyalar ham o‘zgaradi — depressiyadagi shaxslar qoramtir va sarg‘ish tuslarni afzal ko‘rishi mumkin, faol kayfiyatdagi insonlar esa yorqin ranglarga intiladi. Bu omillar ranglarning nafaqat estetik, balki kommunikativ va psixologik vosita sifatida ham muhimligini ko‘rsatadi.

Ranglarning ma’nosi universal emas. Turli madaniyatlar ranglarni har xil tarixiy, diniy, ijtimoiy va estetik kontekstlarda turlicha talqin qiladilar (1-jadval). Masalan, oq rang g‘arb madaniyatida poklik, tozalik va nikoh marosimlari bilan bog‘liq bo‘lsa, Sharq mamlakatlarida, xususan, Xitoy va Hindistonda motam ramzi sifatida qabul qilinadi. Qizil rang esa ba’zi madaniyatlardagi xavf, tajovuz yoki g‘azab

timsoli bo'lib xizmat qilsa, boshqalarda u omad, quvonch va marosimiy tantanalarni ifodalaydi. Xususan, Xitoyda qizil rang to'y marosimlarining asosiy ramzidir.

Bu turli talqinlar ranglar vositasida beriladigan noverbal xabarlarining noto'g'ri tushunilishiga olib kelishi mumkin, ayniqsa madaniyatlararo muloqotda. Reklama, diplomatiya, dizayn va xalqaro savdo kabi sohalarda ranglarning har xil konnotatsiyalarini e'tiborga olmaslik axborot xatolariga yoki hatto tushunmovchiliklarga sabab bo'lishi mumkin. Shu bois, ranglarning semantik yuklamasi kontekstual va madaniy tafakkur bilan chambarchas bog'liq bo'lib, ularni universal tizimda baholash to'g'ri bo'lmaydi.

Shuningdek, ranglar ayrim jamiyatlarda diniy yoki mafkuraviy belgilar sifatida ham xizmat qiladi. Masalan, yashil rang islom sivilizatsiyasida muqaddaslik timsoli bo'lsa, G'arb dunyosida ekologiya va sog'lom turmush tarzini ifodalaydi.

Quyidagi jadvalda turli ranglar ifodalaydigan ma'nolarning sharq va g'arb madaniyatidagi tafovutlarni ko'rib chiqamiz:

Rang	G'arb madaniyati	Sharq madaniyati
Oq	Poklik, nikoh	Motam, o'lim
Qora	Motam, rasmiylik	Kuch, muvozanat
Qizil	Muhabbat, xavf	Omad, bayram
Yashil	Tabiat, ekologiya	Islom ramzi, muqaddaslik

Bunday tafovutlar madaniyatlararo muloqotda e'tiborga olinmasa, noto'g'ri tushunishlar, noqulayliklarni yuzaga kelishi mumkin. Ranglar turli madaniyatlarda turlicha tushuniladi. Shu sababli, paralingvistik vosita sifatida ularning ma'nosi ham madaniy kontekstga bog'liq. Edward Sapir yozishicha, ranglar tili – bu faqat ko'rish hissi orqali emas, balki madaniy kodlar orqali ham idrok qilinadigan belgilar tizimi desak yanglishmaymiz¹. Shu sababdan, ranglar madaniyatlararo munosabatda paralingvistik vosita sifatida muhim o'rin egallaydi.

Ranglar faqat dizayn va kiyinishda emas, balki og'zaki muloqotda ham fon vazifasini bajaradi. Ular nutqning ta'sirchanligini oshirish, tinglovchi e'tiborini jalb

¹ Sapir, Language: An Introduction to the Study of Speech, 1921, Harcourt, Brace & Co, p. 89

qilishda yordam beradi. Pedagogik faoliyatda, ommaviy axborot vositalarida va internet kommunikatsiyalarida ranglardan maqsadli foydalanish paralingvistik signalning kuchini oshiradi.

Bundan tashqari, ranglar ko'pincha frazeologizmlar va metaforalarda ishlatiladi va bu ularning paralingvistik xususiyatlarini mustahkamlaydi. Ranglar metafora sifatida tilimizda keng ishlatiladi. Metafora bir narsani boshqa bir narsa bilan o'xshatib, yangi ma'no yaratish usuli bo'lsa, ranglar bu yerda tushuncha va emotsiyalarni ifodalashda vosita bo'ladi. Misol qilib keltiradigan bo'lsak,

“Qora kunlar” – og‘ir, muammoli davr (qorong‘ilik bilan tushkunlik obrazi ifodalanishi);

“Oq niyat” – ezgu tilak, omad yo‘li (oq – poklik, yaxshi niyat timsoli);

“Yashil hayot” – yangi bosqich, farovonlik (tabiat, o‘sinh bilan bog‘liq);

“Qizil chiziqni bosib o‘tmoq” — chegarani buzish (qizil – ogohlantiruvchi rang sifatida ishlatiladi).

Lakoff va Johnson o‘zining mashhur asarida ranglar orqali voqelikni metaforik idrok qilish inson tafakkurining ajralmas qismi ekanini ta’kidlaydi².

Valentin Vinogradov ranglarning poetik nutqda estetik va semantik kuchini “tilning emotsional bo‘yoqlari” deb ataydi³.

Semantika — bu so‘zlarning ma’nosini o‘rganuvchi soha. Ranglar ma’no jihatdan kuchli yuk tashuvchilardir, chunki ular orqali:

- hissiy holatlar (quvonch, g‘am, xavotir);
- axloqiy baholar (poklik, yovuzlik);
- ijtimoiy tasniflar (boylik, kambag‘allik) ifodalanadi.
- til misollarida semantik yuk:
- qora – salbiylik: qora niyatli, qora bozor.
- oq – ijobiylik: oq niyat, oq tanli, oqsoqol.
- ko‘k – ilohiylik: ko‘k yuzli odam (osmon bilan bog‘liq semantik fon).

² Lakoff & Johnson, 1980, University of Chicago Press, p. 45–47

³ Vinogradov V. V., Stilistika. Teoriya poeticheskoy rechi, 1963, Nauka, Moskva, s. 54

- sariq – ehtiyot, zaiflik: sariq chaqa odam (kam baholangan shaxs).

A. Vezhbetskaya yozadi: “Rang atamalari faqat vizual taassurot emas, balki ko‘p qatlamli semantik tizimga ega bo‘lgan madaniy signallardir”⁴.

Xulosa. Ranglar noverbal kommunikatsiyada paralingvistik vosita sifatida alohida o‘rin tutadi. Ular hissiyot, kayfiyat, ijtimoiy maqom va madaniy qadriyatlarni ifodalash imkonini beradi. Ranglarning psixologik va madaniy tafovutlarini chuqur o‘rganish muloqotni samarali tashkil etish, madaniyatlararo to‘qnashuvlarning oldini olish va zamonaviy kommunikatsion vositalardan unumli foydalanish imkonini beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Argyle, M. (1988). *Bodily Communication*. London: Methuen & Co Ltd.
2. Sapir, Language: An Introduction to the Study of Speech, 1921, Harcourt, Brace & Co, p. 89
3. Lakoff & Johnson, 1980, University of Chicago Press, p. 45–47
4. Vinogradov V. V., Stilistika. Teoriya poeticheskoy rechi, 1963, Nauka, Moskva, s. 54
5. A. Vezhbetskaya. Understanding Cultures Through Their Key Words, Oxford University Press, 1997, p. 123

⁴ A. Vezhbetskaya. Understanding Cultures Through Their Key Words, Oxford University Press, 1997, p. 123